

Open leerhuis Betlehem 2018/03
Met medewerking van
Onzen Heertje erfgoedvereniging vzw
en steun van

Onzen Heertje

Het Goede doel vzw
Doornstraat 11A
8970 POPERINGE

Deuterojesaja

Vu. Fonds Het Goede Doel vzw., Doornstraat 11A, 8970 Poperinge

1 Jes. 40-55

De boeken van de profeten zijn niet ineens ontstaan, als het werk van één schrijver. Als een boek de naam draagt van Jesaja of Jeremia, dan betekent dit dat woorden van Jesaja of Jeremia een belangrijk deel of de kern vormen van dat boek. Maar het boek zelf is in de loop van de traditie gegroeid. Rond de uitspraken van een profeet, die erin werden opgetekend, werden andere stukken van latere oorsprong in het boek verzameld, om de woorden van de profeet voor een latere tijd te verduidelijken of om andere redenen die ons soms ontgaan.

Zo is ook het boek Jesaja een verzameling van uitspraken en gedichten die enigszins zijn geordend. Men kan in het boek drie grote delen onderscheiden: hoofdstuk 1-39, 40-55 en 56-66. De hoofdstukken 40-55 stammen globaal genomen van een latere profeet, die, ons overigens onbekend is. Omwille van de plaats van zijn werk in het boek Jesaja, noemt men deze profeet DtJes of Tweede Jesaja.

1.1 LATERE PROFEET

De opvatting dat deze hoofdstukken van een latere profeet afkomstig zijn, wordt thans algemeen door de bijbelgeleerden aangenomen, en steunt op duidelijke kenmerken van de tekst: deze profeet heeft onbetwistbaar een eigen taal en stijl, hij heeft zijn eigen belangstellingspunten en zijn woorden horen thuis in een andere periode van de geschiedenis dan die van Jesaja zelf.

1.2 Assyrië en Babel

Wat dit laatste betreft, is het duidelijk dat Deuterojesaja (DtJes) optreedt tijdens de ballingschap in Babel. Er wordt niet meer gesproken over het Assyrisch gevaar zoals bij Jesaja. De vijand is thans Babel en de profeet kondigt de bevrijding aan uit de Babylonische ballingschap. Het einde van de ballingschap is reeds nabij en de redder, de Perzische vorst Cyrus (555-529), is zijn opmars begonnen, die zal leiden tot de val van Babel en zo tot de bevrijding van de verbannen Joden. Dat is alles samen een goede 150 jaar na het optreden van Jesaja.

2 Taalvormen

2.1 HEILSORAKELS

Het boek van DtJes omvat hoofdzakelijk drie soorten profetieën. De voornaamste zijn heils-orakels, waarin de profeet de naderende verlossing uit de ballingschap aankondigt. Jahwe zal zijn verbannen kinderen uit Babel naar Juda terugbrengen. De terugkeer wordt een tweede Uittocht, nog heerlijker dan de eerste. Trouw aan zijn woestijnwonderen van weleer zal God ook thans zijn volk tijdens de tocht met alle zorg omringen. In het vaderland teruggekeerd zal Jahwe zijn volk blijven beschermen. Het land en vooral Sion-Jeruzalem zullen weer in volle heerlijkheid worden opgebouwd¹. Uit alle streken zullen de kinderen Israëls terugkeren en het verzwakte volk zal talrijk worden en sterk. Dit herstel heeft ook een godsdienstige waarde: het sluit een groei in van de gemeente van Jahwe en een getuigenis van Israël voor Jahwe ten overstaan van de vreemde naties.

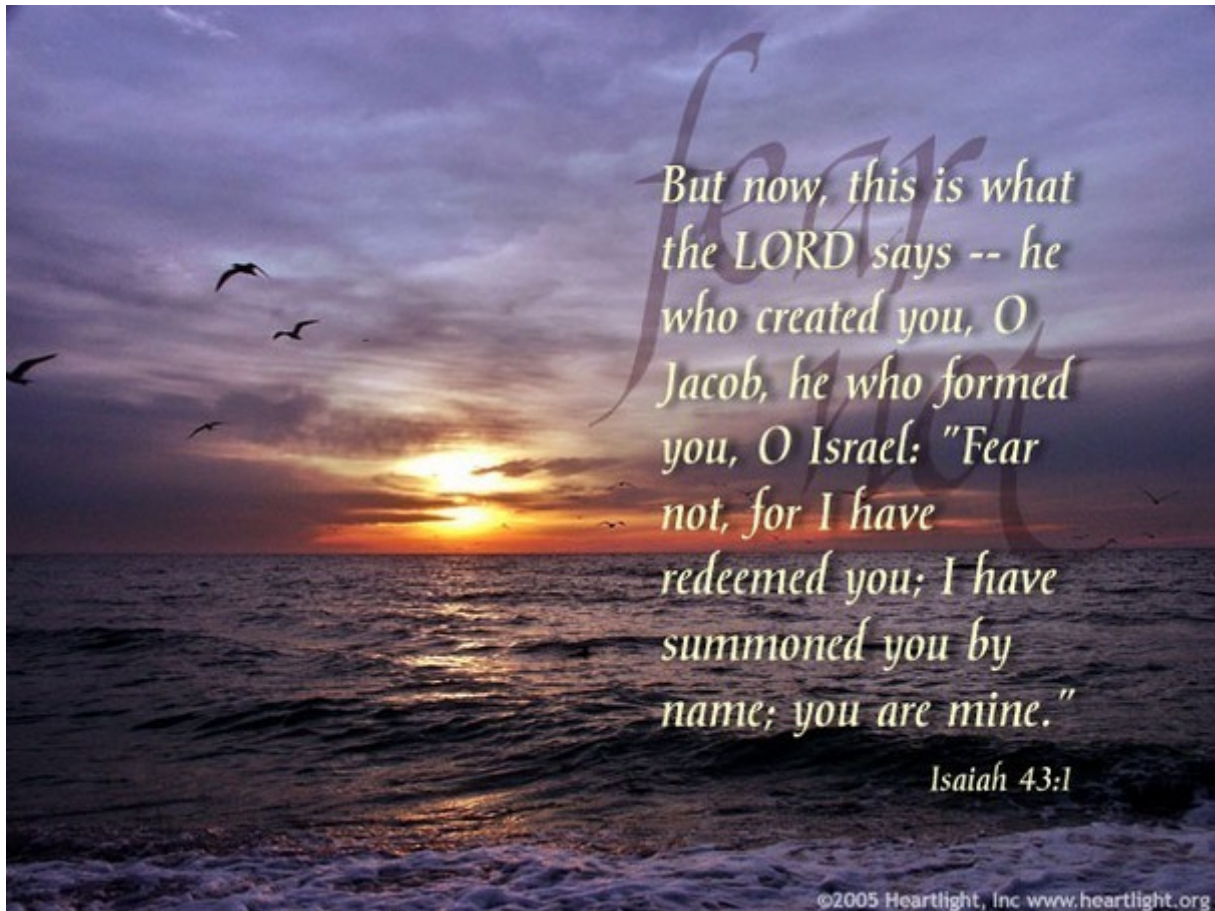
2.2 GERICHTSWOORDEN

Daarnaast staan de gerichtsworden, waarin Jahwe door de mond van de profeet a.h.w. een rechtsstrijd voert tegen Israël of tegen de heidenen. Deze literaire voorstelling van een proces waarin Jahwe soms optreedt als rechter, soms als aanklager, is bij alle grote profeten welbekend. Bij de oudere profeten voert Jahwe zijn geding tegen zijn eigen volk Israël. Bij DtJes echter staat Jahwe meestal als eisende partij tegenover de heidenvolken, hoewel ook hier een paar gerichtsuitspraken tegen Israël voorkomen.

---

¹ Jes. 41: 8-20; 42: 14-17; enz.

Tegen Israël verantwoordt hij de ballingschap als een straf, door te wijzen op de voortdurende zondigheid van het volk Gods doorheen heel zijn geschiedenis². In de gerichtswaarden tegen de heidenen verdedigt Jahwe zijn exclusieve goddelijkheid³. Deze tekstdelen getuigen van het strict monotheïsme (één God) van de profeet: God is alleen de Heer, naast Hem is er geen. Hij alleen beheerst de gehele geschiedenis en dit toont de profeet vooral aan door de goddelijke voorspellingen die steeds worden vervuld. De goden van de heidenen zijn niet in staat iets te voorspellen of iets tot stand te brengen in de geschiedenis: alleen Jahwe kan dat. In enkele profetieën drijft DtJes zelfs de spot met de makers en de aanbidde van godenbeelden. Ook in de twistgesprekken stelt de profeet de goddelijke soevereiniteit van Jahwe in het licht⁴.

Hieruit besluit hij dat het Jahwe is, die achter de successen van Cyrus staat. Het welslagen van deze vorst wordt door Jahwe geleid, met het oog op zijn plan van bevrijding en herstel van zijn volk. DtJes is dus een verdediger en verkondiger van het geloof in de éne God Jahwe. Maar dit mono-theïstisch geloof staat in dienst van zijn boodschap over de naderende bevrijding. Daarom noemt men de verzameling van zijn profetieën en gedichten terecht *Het Boek der Vertrouwing*⁵.

² Jes. 42: 18-25; 43: 22-28; 50: 1-3.

³ Jes. 41: 1-5, 21-29; enz.

⁴ Jes. 40: 12-31; 44: 24-28; enz.

⁵ Jes. 40: 1 Troost, troost mijn volk, zegt jullie God. 2 Spreek Jeruzalem moed in, maak haar bekend dat haar slavendienst voorbij is, dat haar schuld is voldaan, omdat zij een dubbele straf voor haar zonden uit de hand van de HEER heeft ontvangen.

3 Ebed Jahwe

3.1 DE DIENAAR VAN JAHWE.

Bijzondere aandacht heeft men steeds gehad voor vier tekstdelen uit Jes. 40-55, waarin gehandeld wordt over de Dienaar van Jahwe. Vandaar de naam: zangen of profetieën van de Dienaar van Jahwe of van de lijdende Dienaar⁶.

De grote belangstelling voor deze teksten hangt samen met het feit dat de christelijke traditie in de lijdende Dienaar een voorafbeelding heeft gezien van Jezus Christus⁷.

Er is over de identiteit van de Dienaar heel wat te doen geweest. Volgens sommigen is hij een *symbool van het lijdend Israël* dat zal worden verlost. Naast deze collectieve interpretatie is de individuele verklaring meer in trek. Men denkt aan *Mozes, koning Hizkia, de profeet Jeremia of DtJes zelf*. In de lijn van het Tweede Verbond ziet men veelal in de Dienaar een toekomstige heilsfiguur. In tegenstelling met het eerder triomfantelijk messianisme, zou de profeet van de ballingschap verwachten dat het heil zal tot stand gebracht worden door een lijdende profetische figuur, die na vernedering zal verheerlijkt worden. Het is niet uitgesloten dat in de onderscheiden tekstdelen ook verschillende personages bedoeld zijn.

De beste verklaring is wel de zogenaamde autobiografische verklaring⁸, volgens dewelke de dienaar de profeet zelf is. Dit is vooral zo voor de eerste drie teksten over de Dienaar. De eindeloze reeks van andere verklaringen is voor een groot deel in het leven geroepen door de gewoonte de profetieën van de Dienaar als zeer speciaal te beschouwen. En deze gewoonte is nog steeds het gevolg van de in het Tweede Verbond gewortelde messiaanse tekstverklaring⁹.

Maar dit houdt geen kristische verklaring van de teksten in. De vroeg-christelijke milieus hebben ze toegepast omdat ze er een goede voorafbeelding in zagen van de zending en het lot van Jezus. Ze vestigen trouwens hun aandacht vooral op bepaalde verzen die ze *afzonderen*, zoals toen gebruikelijk was, en niet zozeer op de gehele context.

Het is dus zo dat men de overeenkomst tussen de profetieën van de Dienaar en het Tweede Verbond best niet door de categorie *voorspelling* moet verklaren. Deze overeenkomst moet alleen vanuit het christendom worden begrepen. De schrijvers van het Tweede Verbond maken van dit tekstdeel gebruik om Jezus Christus te typeren in samenhang met de lezing van het eerste verbond.

4 Historisch schema

4.1 Na de Assyrische ballingschap.

Deze hoofdstukken situeren zich later dan de eerste hoofdstukken. Ze houden rekening met de situatie van de ballingschap en wijzen op de Perzische koning Cyrus en het Nieuw-Babylonische Rijk met Jeruzalem dat was verwoest. De terugkeermigratie van de ballingen naar Israël wordt alleen verwacht, niet

⁶ Jes. 42: 1-4; 49: 1-6; 50: 4-11; 52: 13-53, 12

⁷ Mt. 3: 17; Lk. 4: 17-21; 22: 37; Hand. 3: 13; 8: 32-33.

⁸ Idee van Antoon Schoors.

⁹ Dit is de keuze van de Katholieke theologie.

beschreven als voltooid, daarom zijn de teksten waarschijnlijk vóór 539 v.Chr. ontstaan, waarschijnlijk in Babylonië. Het is mogelijk dat DtJes geen auteur was, maar dat er een school van profeten achter deze teksten staat. Sommigen zetten de breuk in hoofdstuk 48, omdat dan Cyrus wordt genoemd.

Op de continuïteit wijzen we verder. De Exodus verwachting zit zeker in de verwachting van een nieuwe exodus. Op een processieweg zullen de verbannen mensen terugkeren naar Israël door het midden van de woestijn. Het woord van de Heer zal zegevieren¹⁰. Het begin en het einde van het tekstcomplex gaan ervan uit dat de aankondigingen van deze profeet in de geschiedenis waar zijn en al bewezen zijn.

Huisaltaar

JHWH is niet alleen de meester van de geschiedenis van Israël, maar ook en vooral schepper van de hele wereld. In schijnbare discussies van God met de mensen, zet DtJes dit perspectief op argumentatieve wijze in. Dat is het beeld van God dat hierin vervat zit.

Dit roept onvermijdelijk de vraag op hoe de andere goden moeten worden geëvalueerd. Dit wordt gevolgd door de teksten die neigen naar afgodisch gedrag. De goden worden als niets beschouwd, als eenvoudige afbeeldingen, gemaakt door ambachtslieden¹¹. Zo is het mentale pad naar een monotheïsme geplaveid. *Ik ben de eerste en de laatste, behalve dat ik geen god ben.* Dit gaat zo ver dat JHWH de mensen of hun goden voor de rechter brengt¹². Alles is alleen geldig als een werktuig van de ene God, Israël voor redding. Het is alleen hoofdstuk 48 dat gericht is tegen Israël. Maar dit kwam veel later, het veronderstelt de teleurstelling na de terugkeer naar Israël, toen de tijd van redding niet kwam.

Anders zegt DtJes redding, wat dan? Sion wordt het middelpunt van de aarde, de volkeren zijn verbaasd¹³. Een belangrijk enkel motief is de naam van de Perzische koning Cyrus als de Messias van God¹⁴. Aan de ene kant blijft de buitenlandse mogendheden als een instrument van JHWH te begrijpen, aan de andere kant is Cyrus te begrijpen als de nieuwe universalistische uitlijning, die voortvloeit uit het verbeterde beeld van God.

Deze teksten zijn daarom te scheiden van de anderen omdat ze een vergelijkbare stijl van spreken hebben en worden uitgesproken door een dienaar van JHWH die blijkbaar een heel specifieke missie heeft in Gods heilsplan. De liederen van hun kant zijn kennelijk retrospectief uitgebreid, vandaar de soms ongelijke grenzen. De redenen waarom de liedjes in de context van de tekst zijn ingevoegd, zijn onduidelijk, zelfs als ze echt bij elkaar horen. In het eerste lied spreekt God tot de dienaar (roeping?), De tweede en derde zijn geformuleerd in de eerste persoon. In het derde lied is er echter geen sprake van de 'dienaar'. In het laatste spreekt de kerk, opnieuw ingekaderd door de woorden van God betreffende de dienaar.

Voor het vierde liedje is belangrijk geworden voor het Tweede Verbond en de Christelijke Kerk, omdat hier het idee van plaatsvervangend lijden tot vergeving van zonden werd uitgedrukt

¹⁰ Jes. 55: 8 en 11.

¹¹ vgl. Jes. 40: 19f., Jes. 46: 1-7, Jes. 41: 6-7..

¹² Jes. 41: 21-29.

¹³ Jes. 49: 14-21 + Jes. 50: 10.

¹⁴ Jes. 45: 1.

5 Jesaja 55

Bij de Davidstraditie werd duidelijk dat de belofte die vroeger voor David en de Davidische dynastie gold, nu door de profeet gedemocratiseerd wordt en daarmee op het hele volk van toepassing wordt. Daarmee geeft de profeet aan dat God het verbond niet vergeten is, maar juist een **eeuwig verbond met hén wil aangaan** en hen als volk daarmee tegelijk een nieuwe status geeft. De traditie van het Zoeken van God wordt door DtJes getransformeerd door het lokale aspect van de tempel in Jeruzalem weg te halen en te benadrukken dat God zich nu ook buiten de tempel en de gangbare cultus laat vinden. Over het Woord van God klagen de mensen in ballingschap dat dit woord hun val heeft veroorzaakt. DtJes zet daar zijn prediking tegenover: Gods woord heeft inderdaad onheil gebracht, maar brengt nu heil. Gods woord is wel degelijk betrouwbaar. Tevens brengt DtJes een nieuwe theologische visie met deze verzen: God zal zijn woord zelfs sturen in de vorm van een persoonlijke heilbrenger.

Ten slotte houdt de profeet het volk bij de Exodustraditie voor dat niet zozeer een daadwerkelijke uittocht uit ballingschap van belang is, maar dat *uitgaan* tot God van groter belang is, dat zijn woord hen als bomen zal laten *uitspruiten*¹⁵, dat zij alleen in een nieuwe relatie met God écht bevrijd zullen zijn. Kortom: de profeet neemt verschillende tradities in zijn boodschap op en geeft daar, in antwoord op de situatie en de klachten van het volk in ballingschap, zijn eigen draai aan. Hij doet de oude tradities niet weg, bevestigt ze zelfs op bepaalde punten, maar transformeert ze tevens. Daarmee actualiseert hij de aloude, bekende tradities van het volk en brengt daarmee nieuwe theologische visies in beeld. Hiermee kan het volk de relatie met God weer oppakken en vind er een omslag plaats ten opzichte van vroeger in de positie en identiteit van het volk. Opvallend en intrigerend is de vrijheid die DtJes neemt in het omgaan met de theologische tradities van het volk. Hij neemt de vrijheid om de theologie van vroeger een nieuwe invulling te geven. Hij zet zijn boodschap tegenover de klachten van het volk in crisis.

6 Deutero-Jesaja 55

55

1 Hierheen! Hier is water, voor ieder die dorst heeft.

Kom, ook al heb je geen geld. Koop hier je voedsel en eet.

*Kom, koop voedsel zonder geld,
koop wijn en melk zonder betaling.*

*2 Waarom geld betalen voor iets dat geen brood is,
je loon besteden aan wat niet verzadigen kan?*

*Luister aandachtig naar mij, en je zult ruimschoots te eten hebben
en genieten van een overvloedig maal.*

¹⁵ Ps 65.

3 Leen mij je oor en kom bij mij,
luister, en je zult leven.
Ik sluit met jullie een eeuwigdurend verbond,
als bevestiging van mijn liefde voor David.

4 Hem heb ik aangesteld
als vorst en heerser over de naties,
als getuige voor de volken.

5 Ook jij zult een volk ontbieden
dat je nog niet kende,
en een volk dat jou nog niet kende
zal zich haasten om bij je te zijn,
omwille van de HEER, je God,
de Heilige van Israël,
die je deze luister heeft verleend.

6 Zoek de HEER nu hij zich laat vinden,
roep hem terwijl hij nabij is.

7 Laat de goddeloze zijn slechte weg verlaten,
laat de onrechtvaardige zijn snode plannen herzien.
Laat hij terugkeren naar de HEER,
die zich over hem zal ontfermen;
laat hij terugkeren naar onze God,
die hem ruimhartig zal vergeven.

8 Mijn plannen zijn niet jullie plannen,
en jullie wegen zijn niet mijn wegen – spreekt de HEER.

9 Want zo hoog als de hemel is boven de aarde,
zo ver gaan mijn wegen jullie wegen te boven,
en mijn plannen jullie plannen.

10 Zoals regen of sneeuw neerdaalt uit de hemel
en daarheen niet terugkeert
zonder eerst de aarde te doordrenken,
haar te bevruchten en te laten gedijen,
zodat er zaad is om te zaaien en brood om
te eten –

11 zo geldt dit ook voor het woord
dat voortkomt uit mijn mond:
het keert niet vruchteloos naar mij terug,
niet zonder eerst te doen wat ik wil
en te volbrengen wat ik gebied.

12 Vol vreugde zullen jullie uittrekken
en in vrede zul je huiswaarts keren.
Bergen en heuvels zullen je juichend
begroeten,
en alle bomen zullen in de handen klappen.

13 Doornstruiken maken plaats voor
cipressen,
distels voor mirtenstruiken.
Zo zal de HEER zich roem verwerven,
het is een eeuwig en onvergankelijk teken.

